

DR. MÉSZÁROS ÁDÁM ZOLTÁN*

A bűncselekmény fogalmának alakulása

I. Alapvetés

Minden tudományág kialakulásához valamely igény felismerésén keresztül vezetett az út, a jogtudomány kialakulásának indítókai a konfliktus, amely az emberi természetből fakad. Az igény tehát ezen emberi kollíziók feloldására irányul. Enélkül nem lett volna szükség arra, hogy bizonyos emberi magatartások szabályozás alá kerüljenek, amik jogokat és kötelezettségeket rónak az egyénekre és szankciót annak megszegőire.

A büntetőjog alapvetően eltér szabályozási módszerét illetően a többi jogágtól, ugyanis célja az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogainak az oltalmazása, melynek sajátos eszköze a szankció (joghátárány) kiszabásának lehetősége. Így a büntetőjog az életviszonyokat nem normál állapotukban vizsgálja, rendezi, hanem patológikus formájukban, kizárólagos védelmi funkciója a bűncselekmény létrejöttkor aktivizálódik (bizonyos jogtárgysértések esetén), ezért fogalmának legalább tudományos szintű meghatározása jogállami érdek.

Szinte minden filozófia irányzatnak és minden büntetőjogásznak volt egy bűncselekményfogalma, így a teljesség igénye nélkül azokat kívánom számba venni, ami a magyar jogfejlődés szempontjából relevánsak. Továbbá az új Btk. tükrében érdemes megvizsgálni a materiális jogellenesség (társadalomra veszélyesség) értelmezési kérdéseit is.

II. Az ókori és középkori fogalom meghatározás

A jogfejlődés korai szakaszában a büntetendőség igényét a közösség által társadalomellenesnek vagy arra veszélyesnek minősített cselekmények képez-

ték. A büntetést így társadalmi szinten, a közösséget sértő cselekmények esetén alkalmazták, az egyéni felelősség mértéke jelentéktelen volt.

A római büntetőjog rendszere két formáját különböztette meg a bűncselekményeknek a delictumokat és a crimeneket, előbbi a magánérdeket sértette, ami csak az arra vonatkozó külön igény esetén vont maga után büntetést, míg utóbbi a közérdek sérelmével járó

cselekményeket jelölte, amivel a kötelező állami igény-érvényesítés járt együtt. A delictum nyelvtanilag vétkezést, hibázást jelentett, ami jóval árulkodóbb fogalom a crimennél, ugyanis Mommsen szerint¹ a büntetést tartalmilag a cselekmény erkölcsstelenségével azonosították, a vétek ez ellen irányult. A társadalom közös erkölcsi alapja (mos) a vallásból, transzcendens értékekből származott közvetve vagy közvetlenül, ezért a büntetés az erkölcsi kiengesztelést célozta a közösségi megtorlásán keresztül. A halálbüntetés alkalmazása így az isteneknek szóló áldozatbemutatás jelentette a közösség részéről. A bűnt nem jogi, hanem vallási értelemben használták². Fentiekből kirajzolódik a római bűn fogalom erős természetjogi megalapozottsága, és a közös társadalmi érték, érdek (erkölcs) megsértésének középpontba emelése, ami ma is a fogalom részét képezi. Részben azonban hiányzott a szubjektív mozzanatok megjelenése, jellemzően az egész ókori és középkori jog a kifejtett magatartáshoz és az ahhoz tartozó eredményhez kapcsolódott, a szubjektív elemek vizsgálatára kizárólag akkor került sor, ha az a külső magatartásokban is megnyilvánult.³

III. Az egység tézistől a klasszikus iskola kialakulásáig

Böhmer az *Elementa iurisprudentia criminalis* című 1734-ben megjelent művében⁴ már az egyes bűncselekmények feletti absztrakt bűncselekmény fogalom létrehozását tervezte a *Codex Carolina Criminalis* rendszerében. Célja az volt, hogy a két különböző súlyú büntetés alkalmazásához megadja az általános szempontokat, így a súlyosabb szankciót a szándékos és befejezett cselekményekhez, míg a gondatlan, kí-

¹ Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog és etika*, Poltzer, Budapest, 1907. 125. o.

² Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés az ókorban*, Jogelméleti Szemle, 2004/4.

³ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2010. 89. o.

⁴ Pokol Béla: *Büntetőjogdogmatika-történeti elemzések*, Jogelméleti Szemle, 2007/3.

* PhD-hallgató, PPKE JÁK, bírósági fogalmazó

sérleti szakban rekedt cselekményekhez az enyhébbet rendelte volna. Ezen bűncselekmény fogalom egyet jelentett a pszichikai bűnösséggel, különbséget téve szándékosság és gondatlanság között. Nem a büntetés tárgya, hanem a büntetés oka került középpontba. Ehhez hasonlóan az 1792. évi büntető törvényjavaslatunk csak annyiban rendelte büntetni a cselekményt, ha szabadon hajtják végre. A jogirodalomban Fayer László adott hasonló magyarázatot, ő a cselekmény alatt az ember által akarva véghezvitt testmozdulatot értette.⁵

A common law saját bűncselekmény fogalmának alapjait már a fenti elméletek megjelenése előtt kidolgozta, amelyet esetről esetre továbbfejlesztett napjainkig, a kontinentális jogi fogalomhasználatnál jóval előbb és értékállóbb módon. Edward Coke az angol jogról írt harmadik institúcióiban az emberölés kapcsán a cselekményt akként definiálta, hogy *actus non facit reum nisi mens sit rea*⁶, ami azt jelenti, hogy egy bűncselekmény csak akkor büntethető, ha az elkövető tudata azt átfogta, azaz ha bűnös. Ennek alapján megkülönböztethető a tárgyi oldal (actus reus) ami a cselekményen kívül az ahhoz tartozó összes külső elemet magában foglalja és a tudati oldal (mens rea) önállósága. Jogi kultúrkörünkben a felvilágosodás mozgalmát vezérlő eszmerendszer, a racionalizmus hatására kerültek előtérbe a bűncselekmény külső okait vizsgáló elméletek.

Az európai kodifikációs hullámot elindító és azt igénylő szellemiség a fenti filozófiai irányzat táptalaján úgy vélte, hogy a XVII–XVIII. század matematikai világképének alapjain az emberi értelem segítségével valamennyi társadalmi viszonyt hézagmentesen, előrelátóan lehet szabályozni⁷. Montesquieu a bírót a jogalkotó ezen tévedhetetlensége miatt az általa létrehozott törvények gépies végrehajtójának, egyfajta ítélogépnek, „a törvény szájának” tekintette. Beccaria a bűnökről és büntetésekről írt művében⁸ ezt az erősen jogpozitivistá szemléletet a büntetőjog rendszerébe úgy implementálta, hogy a bírák csak olyan cselekmény miatt állapíthatják meg az elkövető bűnösséget és csak olyan büntetést szabhatnak ki, amit a törvény tartalmaz (nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege elve).

Az Anselm Feuerbach által készített 1813. évi Bajor Btk. már tartalmazta a nullum crimen és a nulla poena elvét, munkássága révén a tényállásszerű cselekmény egyet jelentett a büntetendő cselekménnyel, mivel csak a pontosan definiált tiltott cselekmény ütközhetett ezentúl a jogrendbe. Az 1800-as években létrejött büntetőkódexek, maga a büntetődogmatika és a magyar jogtudomány képviselőinek jelentős része is ezt a feszes, szigorú felfogást követte. A bírói önkénytől

való félelem vezetett oda, hogy maga az elmélet is önkényes lett, ugyanis egyes politikai kultúrákban a törvényalkotót szinte semmi sem kötötte arra vonatkozólag, hogy mely magatartásokat szabályozza büntető törvénykönyvi szinten. Karl Binding a normaelmélet egyik megalkotója, aki a büntetendő cselekményt elsősorban normasértésnek, azaz engedetlenségnek tekintette, a híres Grundrissében úgy foglalt állást, hogy a nicaraguai és a hondurasi törvényhozó szeszélyétől függ a büntett fogalmának a lényege⁹, a miértekre történő válaszadást tiltja a jogtudomány önérzete. Ez a formális meghatározás útját állta az olyan judikatúra kialakításának, ami figyelemmel van a folyton változó társadalmi-gazdasági igényekre, és a cselekmény materiális tartalmának értékelhetőségét lehetővé teszi. Az élethelyzetek sokszínűsége miatt logikailag tökéletesen zárt tényállást a jövőre nézve nem lehet alkotni, lévén hogy a jog nyitott szövedékű, az ezt figyelembe nem vevő jogrendszerek vagy contra legem joggyakorlásra kényszerítik a bírót vagy igazságtalan döntésre.

Az 1871. évi Német Btk. hatására a Büntető Törvénykönyvről szóló 1878. évi V. tv. (Csemegi Btk.) a bűncselekmény fogalmát tautologikusan határozta meg, miszerint büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Habár a törvény tartalmazott beszámítást kizáró büntethetőségi akadályokat, de például a végszükséget olyan szűk körben vontta meg, hogy kizárólag a veszélyben lévő és hozzátartozóinak életének megmentése végett lehetett rá hivatkozni, ennek ellensúlyozására kezdett kialakulni a törvény feletti végszükség fogalma, mivel a törvényi fogalmán kívül eső számos esetben is hiányzott a materiális jogellenesség. Kolosváry Bálint hívta fel például a figyelmet arra, hogy a tűzveszéllyel fenyegetett nagyobb értékű ház lakója, ha más felé tereli a tüzet, egyszerű gyújtogatónak tekinthető a fenti Btk. fényében így *az a közönséges jogérzetet kielégíteni képes nem volt*.¹⁰ Fentiek szellemében mentette fel a német bíróság végszükség címén azt az orvost, aki a magzatelhajtást a nő életének megmentése végett hajtotta végre,¹¹ tekintettel a hazaival egyező szűk törvényi keretekre.

Ahogy említettem a korabeli magyar szerzők jelentős része a Csemegi Btk. tautológiáját vette át, tudományos fogalommeghatározásra nem vállalkoztak, csekély kivételtől eltekintve. Edvi Illés Károly így a büntetendő cselekményt olyan cselekményként vagy mulasztásként definiálta, melyre a közhatalom kriminális büntetést állapít meg¹². Schnierer Aladár sem jutott ezen okfejtésnél messzebb, álláspontja szerint minden olyan szabad, külsődleges cselekmény mely

⁵ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, Franklin társulat, Budapest, 1905. 116. o.

⁶ Edward Coke: *Third part of the institutes of the laws of england, the lawbook exchange ltd.*, New Jersey, 2002. 54. o.

⁷ Varga Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*, Budapest, 1999. 128. o.

⁸ Cesare Beccaria (ford. Madarász Imre): *A bűnökről és büntetésekről*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 16. o.

⁹ Vámbéry Rusztem: *id. mű* 116. o.

¹⁰ Kolosváry Bálint: *Magánjogi végszükség*, Orsz. Közp. Községi Nyomda, Budapest, 1907.

¹¹ Hans-Heinrich Jescheck: *Lehrbuch des Strafrechts*, Duncker&Humblot, Berlin, 1996. 359. o.

¹² Edvi Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*, Révai, Budapest, 1894. 1. o.

az államban fennálló jogszabályok szerint büntetés alá vonható¹³. Felismerte azonban, hogy lesznek olyan tettek, amit büntetni kellene, de a Btk. szerint nem lehet és fordítva, azonban a bíró ilyenkor is köteles a törvényt követni. A materiális jogsértés tényezőjének a hangsúlyozására csak a századfordulót követően került sor hazánkban német szerzők hatására, azonban a jogellenesség Jhering fellépéséig markánsan nem különült el a bűnösségtől.

Hegel jogfelfogásában még az objektív jogellenesség tana érhető tetten, azaz a bűncselekményt mint a szabad akarattal rendelkező személy olyan szándékos magatartásának tekintette ami a jog parancsoló, vagy tiltó normáit tagadja és ezzel együtt a jog önmagában mint objektív jogrend sérül, melynek részét képezi az egyéni jogsértés (mint az általános akarat része) is, a jogellenesség szubjektív formáját kizárólag a magánjogi jogviszonyokban látta megvalósulni. A büntetés lényege ezen akarat tagadása mivel különben az a látzat maradna, hogy az általánossá válásra képes és ezzel általánosan érvényesülő akarat. E felfogásban a tettesi akarat objektívizálódik és így a jogellenesség és a bűnösség elemei nem különülnek el egymástól.¹⁴

Az egység tézist megtartotta, de az objektív jogellenesség elméletet elvetette Merkel aki a jogellenességben belül a bűnösséget kívánta feloldani. A jogtalanságot a jog támadásaként, jogi parancsok és tilalmak sértésének fogta fel, de ezen magatartás elválaszthatatlan részét képezi a beszámíthatóság is, ugyanis csak emberi akarattal lehet sérteni valamit. Álláspontja szerint akarat (gondolkodó ember) nélkül cselekmény sincs és így jogellenesség sem, a jogot sértő természeti események a bűncselekmény körén kívül esnek. Merkel tana szerint tehát csak a bűnösség (beszámíthatóság) alapozza meg a büntetendőséget, ennek hiányában nincs jogellenesség.¹⁵

Jhering 1867-ben megjelent *A bűnösség mozzanata a római magánjogban* című művében magánjogi szempontból bírálta Merkel bűnösségi teóriáját és egyben szétválasztotta az objektív és szubjektív jogtalanságot¹⁶. Kritikájának kiindulópontja a bűnösség definíciója volt, tagadta ugyanis, hogy az emberi akarat a bűnösség része lenne, véleménye szerint az azért objektív jellegű mert egy dolog egyszerű megsértése mint tény független az elkövető bűnösségtől¹⁷. Jhering a büntető jogtalanságot szembe a magánjogival szubjektívnek tekintette, de a jogtalanságot és a bűnösséget nem különítette el egymástól, azonban megkülönböztette azokat, ami a fogalmi elemek szétválasztását nagyban segítette.

Franz von Liszt büntetőjogi tankönyvében a fenti tézisek alapjain megalkotta a kontinentális jogrend-

szer bűncselekmény fogalmának trichotóm rendszerét. Az objektív és szubjektív elemek elkülönítésével túllépett a hegeli/jheringi egység elméletén és a cselekmény külvilági ismérveit a jogtalanság, míg a lelki/pszichés folyamatokat a bűnösség fogalma alá vonta, egymástól élesen elválasztva (kauzális cselekményt). A bűncselekményt így jogellenes, bűnös és büntetendő cselekményként határozta meg ahol a jogellenességet kettébontotta materiális és formális oldalakra¹⁸, ugyanis a korábbi kizárólagos alak meghatározás jogalkalmazási problémákhoz vezetett. A materiális jogellenességet az állami norma által jogilag védett életérdekek elleni támadásnak, társadalmilag káros magatartásnak tartotta, azaz jogtárgysértést értett alatta.

Ennek elméleti megalapozása már korábbi jogfilozófiai munkákban is felsejlettek. Kantnak a két hajótörött matrónak a túlélést jelentő deszkadarabért való küzdelméhez fűzött értelmezése¹⁹ a fenti distinkció létrejöttének kezdetét jelentette. A jogesetben alapvető különbséget tett a szerző a deszkadarabot birtokló és azt tőle saját életének megmentése érdekében elvenni szándékozó matróz helyzete között. Véleménye szerint a status quot képviselő személytől a deszka elragadása jogellenes ugyan, de cselekménye az elháríthatatlan veszélyre való figyelemmel kimenthető. Kant érték szemlélete serkentőleg hatott a materiális jogellenesség tanára, aminek továbbiakban a szerzők forrását is meghatározták, már Beccaria a társadalomnak okozott kárt tekintette a bűncselekmény igazi mértékének. A hazai jogirodalomban Szokolay István a bűncselekményen az alak definíción kívül, olyan tényeket is értett, amelyek a józan ész azoknak ismer el, amelyek a státus vagy a polgárok ősi jogaival ellenkezik.²⁰

A klasszikus iskola bűncselekményfogalma végül Ernst Belling 1906-ban megjelent *Di Lehre vom Verbechen* című könyvében kifejtettek tekintettel teljesedett ki. Elméletében a bűnös, jogellenes, tényállásszerű, büntethető és a büntetés ráillősége képezték a fogalmi elemeket²¹, külön kiemelte, hogy az eljárás alapját képező cselekmény vonatkozásában először azt kell vizsgálni, hogy az a Btk.-ban megfogalmazott törvényi tényállási elemeket kimerítette-e az elkövető és ezután kerülhet sor a jogellenesség majd a bűnösség kérdésére, ami máig ható értelmezési alapelv.

A magyar bűncselekmény fogalom tudományos meghatározására kevés szerző vállalkozott, Finkey Ferenc elsőként, követve a Liszti definíciót némileg túllépve azon olyan okozatos emberi cselekményből (alanyi bűnösség) indult ki, amely jogtalan és az állam által büntetni rendelt. A jogtalanságot egyrészt normaellenes, másrészt a jogilag védett emberi érdekeket

¹³ Schmieder Aladár: *A büntetőjog általános tanai*, Franklin, Budapest, 1888. 86. o.

¹⁴ Nagy Ferenc: *A jogtalanság, illetve a jogellenesség és bűnösség elválasztásáról – német dogmatikai háttérrel*, Jogelméleti Szemle, 2007/4.

¹⁵ Nagy Ferenc: *14. sz. alatt id. mű*

¹⁶ Rudolf von Jhering: *Das Schuldmoment im Römischen Privatrecht*, Giessen, Roth, 1867. 160. o.

¹⁷ Rudolf von Jhering: *id. mű* 161. o.

¹⁸ Franz von Liszt: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Guttentag, Berlin, 1903. 140–141. o.

¹⁹ George P. Fletcher: *The Grammar of Criminal Law*, Oxford University Press, New York, 2007. 49. o.

²⁰ Szokolay István: *Büntetőjogtan*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1848. 45–47. o.

²¹ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Politzer, Budapest, 1909. 193. o.

sértő vagy veszélyeztető, társadalomellenes cselekményként határozta meg, ami a materiális jogellenességet is magában foglalja²². Angyal Pál a cselekményt mint akaratomegnyilatkozást önálló elemnek tekintette, ez a büntetnek ma is a *genus proximuma*, Finkeyvel ellentétben a jogellenességet kizárólag jogszempontú helytelen értékítéletként fogalmazta meg, annak anyagi minőségének megállapítását mellőzte²³. Hasonló módon Heller Erik fogalmi képtelenségnek tartott olyat értelmezni a jogszabályba, ami nincs benne, ezért a jogellenességet valamely jogi tárgy alaki megsértéseként írta le. Felismerte azt is, hogy a tényállásszerűség is hordoz magában jogellenességet, kivételt a felelősséget kizáró okok képeznek (ami már a neoklasszikus iskola jegyeit mutatja). Ezen érték összeütközések jogszerűségét az arányosságban vélte felfedezni (azonos sérelem okozásakor). Habár Heller arra nem tért ki, hogy a különböző minőségű jogi tárgyakat hogyan lehet mennyiségileg összevetni, véleményem szerint, ha a büntetési tételek súlyából is indulunk ki, azoknak vissza kell tükröznie a jogalkotó segítségével a társadalmi-erkölcsi elvárásokat, ezért a jogi tárgy kizárólag alaki meghatározottságú nem lehet.²⁴

IV. A neoklasszikus iskola és a finalizmus

A neoklasszikus iskola kétségbe vonta a Liszti meghatározás szintiszta objektív és szubjektív tényezőinek szétválasztását és objektíve bűnös és szubjektíve jogtalan elemeket fedezett fel. A bűnösség fogalmának kizárólag az elkövető elméjében lejátszódó pszichikai folyamatokra koncentráló felfogása a fokozott veszéllyel járó tevékenységek elterjedésével méltánytalan előnyöket szült. A szándékosság és a gondatlanság mellé a társadalom által elvárt objektív mérce, a felróhatóság került, amely normatív elemet jelentett a bűnösség területén. Már Schultheisz Emil bűncselekmény fogalmának részét képezte az objektív büntetési feltétel, ami egyes tényállásokban alkalmas a büntetőjogi felelősség megállapítására a tudati elemek vizsgálata nélkül.²⁵ Véleményem szerint mind a jogtárgy védelem fokozása mind a tévedésre való hivatkozás parttalaná tételének megakadályozása szempontjából indokolt a tudat szerepének ez irányú szűkítése.

Mezger és Schmidt a tényállásszerűséget a jogellenesség megalapozójának tekintették, mivel jogellenességet kizáró okok hiányában megvalósul a bűncse-

lekmény, így a jogellenességet a Bellingi módszerrel ellentétben a tényállástól nem elkülönülten vizsgálták.²⁶

Az iskola szerint a jogellenességet bizonyos bűncselekményeknél részben szubjektív tényezők is alakítják, így például a célzat a lopásnál vagy az aljas indok az emberölés minősített eseténél. A szándék objektív oldalon való megjelenése véleményem szerint bizonyos mértékben a szigorú eredményfelelősség árnyalására alkalmas, de kizárólag a jogellenesség formális oldalán.

Welzel finális cselekménytana merőben más elméleti alapon állt, teljes mértékben felforgatva az eddigi fejlődés eredményeit, mindezekből kifolyólag tényleges befolyást sehol sem gyakorolt. A neoklasszikus iskola eredményeit túlhangsúlyozva a szándékot mint a cselekmény irányának meghatározóját a jogellenességbe ültette, így teljes mértékben szubjektivizálta azt. Ezzel ellentétben a bűnösség fogalmát normatívvá tette, ugyanis azt a beszámítási képesség fennálltával és a jogtalan tudatával azonosította²⁷, az önkényes jogalkalmazásnak kaput nyitva. Nagy Ferenc hívta fel a figyelmet arra, hogy nem minden emberi magatartás tudatosan irányított így az indulati és a szexuális cselekmények, továbbá nincs cselekvési cél mulasztás esetén sem.²⁸ További ellentmondást generál a szándék főszabállyá emelése a cselekmény következményeinek jogi minősítése során is, ugyanis a tényleges eredménytől függetlenül büntethető vagy felmenthető az elkövető, tekintettel arra, hogy a vizsgálendő szempont az elkövető bizakodása az eredmény elmaradásában vagy annak megvalósulásának kívánata.

Véleményem szerint különösen a társadalomra hasznos magatartások körében teremtene ellentmondásos helyzetet a finális fogalom meghatározás alkalmazása. Így például egy harmadik személy irányában objektíve fennálló végszükségű helyzet ellenére a bűnös szándékkal megvalósított tényállásszerű mentő cselekmény büntetendő lenne.

A bűncselekmény fogalmának további fejlődése eltérő úton folytatódott a kontinensen, az ismert történelmi okokra figyelemmel hazánkra a szovjet büntetőjogtudomány gyakorolt hatást.

V. A bűncselekmény szovjet meghatározása és annak hazai fejleményei

Az eltérő társadalmi, kulturális és filozófiai értéket valló ország jogrendszere a magyar jogtudományra és jogalkotás rendszerére így a bűncselekmény fogal-

²² Finkey Ferenc: *id. mű* 190. o.

²³ Angyal Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Stachora Ny., Budapest, 1942. 20. o.

²⁴ Heller Erik: *A magyar büntetőjog általános tanai*, Grill, Budapest, 1945. 75. és 104. o.

²⁵ Schultheisz Emil: *A bűncselekmény*, Debreceni Tudományegyetemi Ny., Debrecen, 1948. 3. o.

²⁶ Tokaji Géza: *A bűncselekménytana alapjai a magyar büntetőjogban*, KJK, Budapest, 1984. 29. o.

²⁷ Tokaji Géza: *id. mű* 30–32. o.

²⁸ Nagy Ferenc: *3. sz. alatt id. mű* 97–98. o.

mára is alakítólag hatott. Az 1919-ben kiadott Vezér-elvek definíciója szerint a bűncselekmény olyan magatartás, amely a társadalmi viszonyok adott rendszerére veszélyes, azonban az egyes tényállások tartalmi ismérveit a jogalkalmazók határozhatták meg²⁹. Az 1922-ben megalkotott szovjet Btk. nem csak a tényállásszerűen megfogalmazott cselekményeket nyilvánította bűncselekménynek, hanem a társadalomra veszélyes cselekményeket is³⁰, ami súlyosan sértette a nullum crimen sine lege elvét és a jogállamiság teljes hiányáról tanúskodik. Társadalomra veszélyes cselekmény lehetett bármely, a szovjet rendszer elleni magatartás, egyedül a jogalkalmazó politikai értékítélete szabott határt, a jog így a politikai ellenfelekkel szembeni leszámolás eszköze lett. A bűncselekmény fogalom megkettőzésével a társadalomra veszélyesség egy olyan önálló, szubjektív értékítélet alapján álló büntethetőségi ok lett, amely a cselekményt és az ahhoz kötődő tudatot relativizálta. Ennek filozófiai alapja a Pasukanisz-féle jogelméleti iskolából származik, amely tagadta a jog létének szükségességét, a kodifikált jog eltörlését tűzte ki célul, így a büntetőjogon belül a törvényi tényállások megszüntetését.³¹

A Btá. büntett alatt azt a társadalomra veszélyes cselekményt értette, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. Hazánkban tehát büntetőjogi felelősség megállapítására kizárólag társadalomra veszélyesség címen nem volt lehetőség, de a bűncselekmény hiányának megállapítására igen, ami azóta is jogirodalmi polémia témáját képezi. A hazai szerzők mindegyike saját bűncselekmény fogalmába beépítette a társadalomra veszélyességet. Aki a jogellenességet megtartotta kizárólag formális értelemben használta. Békés és több szerző is a materiális jogellenesség létét a társadalomra veszélyesség mellett indokolatlannak tartotta, mivel utóbbi azt teljes mértékben elnyeli, helyébe lép.³² A jogellenességet kizáró okokat a társadalomra veszélyességet kizáró okokkal azonosították, de például Viski nézeteiben³³ létezett társadalomra veszélyes, de jogellenességet kizáró ok megléte miatt büntetlen cselekmény is, habár ez kisebbségi álláspontnak tekinthető. Ő és például Schultheisz is úgy vélte, hogy a tényállásszerűséget áthatja a materiális jogellenesség, nem izoláltak el egymástól, míg mások élesen külön választották.

²⁹ Kádár Miklós: *Szovjet büntetőjog és eljárás*, Felsőokt. Jegyzetellátó, Budapest, 1959. 13. o.

³⁰ Kádár Miklós: *id. mű* 39. o.

³¹ Fleck Zoltán: *Jogszolgáltatás mechanizmusok az államszocializmusban*, Napvilág, Budapest, 2001. 76. o.

³² Békés Imre: *Magyar büntetőjog. Általános Rész*, BM Könyvkiadó, Budapest, 1980. 88. o.

³³ Viski László: *A veszélyeztetés mint materiális bűncselekmény*, Állam és Jogtudomány, 1968. 70. o.

VI. A társadalomra veszélyesség – materiális jogellenesség gyakorlati kérdései a rendszerátváltást követően

A jogirodalmi viták kiindulópontja a társadalomra veszélyesség létrejöttének politikai körülményei voltak, függetlenül attól, hogy jelenleg is a bűncselekmény részét képezi ez a fogalom. A gyakorlati jogalkalmazás szempontjából a fő kérdés annak eldöntése, hogy a materiális jogellenességgel tartamilag azonosítható-e a társadalomra veszélyesség, ezen túlmenően bármi ideológiai fogalommagyarázat Belovics Ervinnel egyetértve szimbolikus jellegű értékvalasztás körüli vita,³⁴ amit véleményem szerint a jogtudomány körén kívül kell rekeszteni.

Mezger a materiális jogellenesség hiányát vagy a hiányzó érdek vagy a túlnyomó érdek elvéhez kötötte, mely cselekmények Tokaji meghatározása szerint azért nem társadalomra veszélyesek, mert a jogtárgysértést a megfelelő társadalmi előny kompenzálja vagy túlnyomó érdek esetén azt nem vagy nem kellőképpen kompenzálja a társadalmi előny³⁵. Lényegében a jelenlegi gyakorlat a társadalomra veszélyesség alatt a materiális jogellenesség fogalmát érti, vita tárgyát az képezi, hogy közvetlenül lehet-e alapítani ezen fogalom hiányára felmentő ítéletet, azaz a jogalkalmazó megállapíthatja-e egy tényállásszerű cselekményről, hogy annak ellenére, hogy büntethetőséget kizáró ok nem áll fenn, a társadalomra nem veszélyes a magatartás. A vita természetesen elméleti jellegű, hiszen a jogalkalmazó meghatározta a társadalomra veszélyesség fogalmát amit továbbra is a bűncselekmény részének tekint, továbbá a gyakorlatban is számos olyan döntés született amit ezen fogalmi elem hiányára alapítottak, bár kivételes esetekben.

Ezt a jogalkalmazási gyakorlatot támadó elméletek általában a jogbiztonság (nullum crimen és a nulla poena sine lege elv védelmének érdekében) túlhangsúlyozásából indulnak ki. Gustav Radbruch eszmérendszer³⁶ óta a rutin helyzeteken kívüli kivételes esetekben megengedett a materiális igazságosságnak és a célszerűségnek teret adni, tehát a jogbiztonság nem korlátozhatatlan jogállami ismérv. Egyetértve Gellér Balázssal³⁷ a moralitás és a technika fejlődése következtében a jog és a társadalom nincs egy ritmusban, így egy bizonyos számú olyan eset mindig felmerül, amely nem esik bele a törvényhozó tiltó és szankcionáló intenciójába. A jogellenességet kizáró okok is ezzel együtt születnek, ha kizárólag a kodifikált oko-

³⁴ Belovics Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2009. 24. o.

³⁵ Tokaji Géza: *id. mű* 109. o.

³⁶ Varga Csaba: *Jog és filozófia*, Budapest 1998. 187–195. o.

³⁷ Wiener A. Imre: *Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános Részének kodifikálásához*, MTA, Budapest, 2000. 61. o.

kat és a bírói gyakorlat által létrehozottakat ismernék el, gátat vetnének a fejlődési folyamatnak. Ráadásul vannak olyan egyedi esetek, amik nem tipizálhatóak mégis nélkülözik a jogtárgysértést, ilyenkor in melius indokolt a társadalomra veszélyesség hiányát megálapítani és felmentő ítéletet hozni.

Véleményem szerint az új Btk. bűncselekménytani rendszerében a társadalomra veszélyesség fogalmának jövőbeli alakulása, értelmezése nagyban függ a társadalomra veszélyességet kizáró okok szabályozásától és a jogalkalmazói gyakorlattól.

VII. Az erkölcs ellenesség kérdése – Összegzés

Arra a kérdésre, hogy a büntetőjog rendszerében védendő jogi tárgyak mint társadalmi értékek honnan származnak, levezethetőek-e az erkölcsből igen eltérő válaszok születnek. Bar szerint³⁸ az erkölcstelen cselekmény büntetendő, a tettesnek a közösség erkölcsi ítélete alá kell esnie. Hozzá hasonlóan Vámbéry is a bűncselekmény fogalom részének tekinti az erkölcsellenességet, azt egyenesen a jogellenesség helyett kívánta megfogalmazni.³⁹ Modern korunkban Földvári

fogalmazott meg kritikát ezzel kapcsolatban, véleménye szerint csak kívánalom lehet az erkölcsnek való megfelelés, konkrét fogalomként azért nem épülhet be, mert a társadalomban nincs egységes erkölcsrendszer⁴⁰.

Büntetőkodexeink azonban a hasznossági szempontok érvényesülése érdekében több ponton áttörték az erkölcsi elvárásokat. Például a végszükség jogintézménye kapcsán jegyzi meg a Csemegi Btk. indokolása, hogy erkölcsileg nem helyes, de arányos tett büntetethetőséget kizáró okként szolgálhat.⁴¹

Természetjogi alapon állva álláspontom szerint létezik olyan közös erkölcsi értékrendszer, ami az emberi természetből levezethető, habár az eddiginél jobban igyekeznek relativizálni azokat, kikezdeni és egymással szembe fordítani. Úgy vélem, hogy nem szükséges a bűncselekmény fogalmi elemeként az erkölcsöt definiálni, de Bibó Istvánnal egyetértve az etika és erkölcs levezetését primitív fokon a magánbosszú, fejlettebb társadalomban a büntetőjog képezi. Az etika büntetőjog felett gyakorolt primátusát akkor érzük el, ha a közösség tagjai a Büntető Törvénykönyvben megtalálják erkölcsi felháborodásának igazolását, levezetethetőségét.⁴² ■

³⁸ Földvári József: *Magyar büntetőjog*, Osiris, Budapest, 2006. 78. o.

³⁹ Vámbéry Ruzssem: *id. mű* 165. o.

⁴⁰ Földvári József: *Magyar büntetőjog*, Osiris, Budapest, 2006. 78. o.

⁴¹ Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond: *Csemegi Károly művei*, Franklin 1904.

⁴² Bibó István: *Etika és büntetőjog*, MTA, Budapest, 1938. 19. o.

BÜNTETŐJOG I. – ÁLTALÁNOS RÉSZ Második, hatályosított kiadás

SZERZŐK: Belovics Ervin, Nagy Ferenc, Tóth Mihály

LEKTOR: Busch Béla

A nagyszerű kiadvány második kiadása az eddig megszokott alaposítással mutatja be az új Btk. Általános Részének anyagát: az egyes témakörök esetében ismerteti a jogirodalmi álláspontokat és a történeti előzményeket, felvázolja a vonatkozó nemzetközi szabályozást, elemzi a tételes jogi rendelkezéseket, utóbbi hiányában tartalmazza a téma elméleti kidolgozását és végül összefoglalja az irányadó joggyakorlatot.

A második kiadás ugyanakkor már feldolgozza a Btk. hatályba lépése óta bekövetkezett módosításokat, továbbá a Kúria új, illetve felülvizsgált testületi állásfoglalásait. Így tehát tartalmazza a Btk. és a kapcsolódó nemzetközi dokumentumok normaszövegét, a büntető anyagi jogi szempontból releváns jogegységi határozatokat, kollégiumi véleményeket és eseti döntéseket.

A könyv szerzőinek mindegyike a büntető jogtudomány kiemelkedő művelője, akik évtizedek óta hivatásszerűen részt vesznek az egyetemi oktatásban. Nagy Ferenc Szegeden, Tóth Mihály Pécsen, Belovics Ervin és a kötet lektora, Busch Béla pedig Budapesten a büntetőjogi tanszékek volt, illetve jelenlegi vezetőiként teremtettek iskolát a büntető jogtudományban és oktatásban. Emellett valamennyien aktív résztvevői a jogalkotás folyamatának, valamint az igazságszolgáltatás különböző területein szereztek szakmai tapasztalatokat.

Ára: 12 000 Ft

A *Büntetőjog II. – Különös Rész*
című kötet együttes vásárlása
esetén: 20 000 Ft

WEBES MEGRENDELÉS
-5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.

Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu www.ujbtk.hu